

بررسی نقش و جایگاه حقوق شهروندی در نظام آموزشی کشور

دکتر سیداحمد هاشمی^۱

دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد لامرد

Hmd_hashemi@yahoo.com

عباس منصوری^{۲*}

دانشجوی دکتری رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه آزاد واحد لامرد

abbasmansori@gmail.com

حسین حسن زاده^۳

دانشجوی دکتری رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه آزاد واحد لامرد

hosinehasanzade2017@gmail.com

چکیده

آموزش و پرورش در جوامع امروزی به عنوان کلیدی ترین نهاد آموزشی در جهت توسعه همه جانبه به شمار می رود. چرا که در پرتو آموزش است که انسانها متحول می شوند. بر پایه نظام آموزشی و تربیتی یک جامعه است که نظم و انضباط اجتماعی حالت نهادی به خود می گیرد و عامه مردم به سوی فرهنگ ترقی و توسعه حرکت می کنند. چون هدف از آموزش و سرمایه گذاری آموزشی کشف و توسعه منابع انسانی در جهت تعالی بخش ارزشها و استعدادها و بهینه کردن آنهاست، در نتیجه آموزش مهم ترین رکن برنامه ریزی جامعه است و کلیدی ترین عنصر در توسعه یک جامعه مردم آن جامعه هستند که باید از فرهنگ، آگاهی و مهارت های گوناگون برخوردار باشند. بنابراین آموزش و پرورش زمانی در رسیدن به اهداف و آرمانهای موفق خواهد بود که بتواند شهروندانی آگاه، مسئول و خلاق بپرورد و این میسر نیست مگر از طریق آموزش بهینه شهروندی و نیز ارتقا فرهنگ شهروندی. هدف این پژوهش بررسی نقش و جایگاه حقوق شهروندی در نظام آموزشی کشور است. روش پژوهش بر اساس هدف بنیادین و براساس ماهیت توصیفی است. متاسفانه در سایه سیاست های و برنامه ریزی های نادرست و غیرعلمی و ناشی از "آزمون و خطا"؛ مدرسه از نقش اصلی خود تهی شده و به مکانی برای کاسبی و تجارت عوامل مختلف تبدیل شده است. خاستگاه اجرای "منشور حقوق شهروندی" باید مدرسه و آن هم از سنین پیش دبستانی و دبستانی باشد. الزام منطقی این گزینه؛ بازتعریف "مدرسه" به عنوان نقطه ثقل برنامه ریزی ها و نیز نقش و جایگاه "معلم" در چرخه آموزشی است. موضوعی که البته در این منشور مغفول مانده است

واژگان کلیدی: شهروند، حقوق شهروندی، آموزش و پرورش

مقدمه

شهروندی: از جمله مفاهیم نو پدید است که به طور ویژه ای به برابری و عدالت توجه دارد و در نظریات اجتماعی، سیاسی و حقوقی جایگاه ویژه ای پیدا کرده است. مقوله «شهروندی» وقتی تحقق می یابد که همه افراد یک جامعه از کلیه حقوق مدنی و سیاسی برخوردار باشند و همچنین به فرصت های مورد نظر زندگی از حیث اقتصادی و اجتماعی دسترسی آسان داشته باشند. ضمن اینکه شهروندان به عنوان اعضای یک جامعه در حوزه های مختلف مشارکت دارند و در برابر حقوقی که دارند، مسئولیت هایی را نیز در راستای اداره بهتر جامعه

و ایجاد نظم بر عهده می‌گیرند، و شناخت این حقوق و تکالیف نقش مؤثری در ارتقاء شهروندی و ایجاد جامعه‌ای بر اساس نظم و عدالت دارد. اسلام به عنوان یک دین فراگیر که به همه ابعاد زندگی بشر توجه نموده است، دستورات صریح و شفافی برای روابط اجتماعی انسان‌ها دارد و نه تنها به کمال معنوی انسان‌ها توجه نموده است بلکه به چگونگی ساختن جامعه‌ای نمونه نیز توجه دارد. از جمله مسائل مهم حقوق شهروندی در اسلام توجه به کرامت انسانها به عنوان اشرف مخلوقات، ارزش حیات و زندگی افراد، برابری بدون توجه به نژاد، رنگ، پوست و ...، هدفمند نمودن خلقت انسانها و بیهوده نبودن زندگی انسان می‌باشد.

«حقوق شهروندی» در تعریف خود ناظر بر حقوق فردی و رابطه فرد با دولت و نیز حقوق و رابطه او با دیگر شهروندان است و شامل حقوق سیاسی، مدنی، اجتماعی، فرهنگی و جنسیتی می‌شود.

اگر چه شهروندی تنها شامل حقوق نیست و با مجموعه ای از تعهدات در قبال آن متوازن می‌شود اما این آگاهی از حقوق شهروندی است که شهروندان را نسبت به وظایف خود آگاه و متعهد می‌کند. بنابراین باید به آگاهی همه مردم: بویژه نوجوانان و دانش آموزان بعنوان قشر وسیعی از جمعیت از حقوق شهروندیشان توجه ویژه ای مبذول داشت. دانش آموزان و نوجوانان بعنوان قشر تحصیل کرده جامعه در ارتباط زیاد با شعور جمعی و آگاهی عمومی قرار دارند. پس آگاهی آنان از حقوقشان در درجه اول راهی برای عمل به وظایف و تعهدشان است (شینیان، ۱۳۸۸: ۴).

آموزش شهروندی يك مفهوم متكثر و چند چهره است که ابعاد مختلفی همچون مسئولیت پذیری وحدت و تفاهم ملی، بردباری، قانون گرایی، درک و فهم اجتماعی مشارکت سیاسی و اجتماعی، صلح جویی، وفاق و همدلی، درک و فهم سیاسی، مهارت زندگی، برابری و تنوع را شامل می‌شود.

امروزه با توجه به پیچیدگی‌های عصر جهانی شدن، آموزش و پرورش ایران اگر بخواهد هدایت ملی و نظام ارزشی و مهارت‌های شهروندی کودکان و نوجوانان را تحکیم و اعتلا بخشد، باید آنان را برای زندگی در عصر جهانی شدن در قرن بیست و یکم، آماده کند. چرا که جهانی شدن نه فقط برای اقتصاد و سیاست و مناسبات اجتماعی، بلکه بر فرهنگ‌ها و نظام آموزشی و هویت مردمان نیز اثر دارد. فرآیند جهانی شدن خصوصیات ویژه ای را برای شهروندان قرن ۲۱ می‌طلبد که می‌توان آنها را در سه قالب کلی بدین صورت برشمرد:

دانش، مهارت و نگرش جهانی اندیشیدن و عمل کردن؛

دانش مهارت و نگرش دموکراتیک؛

توانایی در کاربرد فناوری اطلاعات؛

این سه مفهوم به شدت در هم تنیده شده، اثرات متقابل و چند جانبه‌ای دارند. فناوری اطلاعات: باعث نزدیکی سریع و آسان افراد و ملت‌ها شده است. این امر موجب شده است اگر تا دیروز مردم یک کشور به صورت محلی اندیشیده‌اند و به نحوه عمل دموکراتیک، در درون خود می‌اندیشیده‌اند، امروزه به اقدام دموکراتیک در سطح جهانی، بین ملتها بیندیشند. فناوری اطلاعات باعث شده است تا جهان در عرصه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی به یکدیگر وابسته گردد و این وابستگی، لزوم اندیشه و عمل جهانی را پدید آورده است.

سوالات تحقیق به صورت زیر دنبال می‌شوند.

هدف از آموزش شهروندی چیست؟

مهمترین رویکردهای نظری و تجربی در حوزه آموزش شهروندی کدامند؟

رویکردهای روش‌های موجود آموزش شهروندی در کشور ایران کدامند؟

برای ارتقای آموزش شهروندی در ایران چه پیشنهاداتی می‌توان مطرح نمود؟

روش پژوهش: بر اساس هدف بنیادی و بر اساس ماهیت توصیفی و ابزار جمع آوری کتابخانه ای می‌باشد.

پیشینه تحقیق:

بی‌گمان تربیت شهروندان خوب یکی از مهمترین دل مشغولی‌های اکثر نظامهای تعلیم و تربیت در بسیاری از کشورهای دنیا می‌باشد. مطالعات و پژوهشهای انجام شده در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه نشان می‌دهد که مسولان تعلیم و تربیت در این کشورها با عزمی راسخ و با تدوین برنامه‌های آموزشی متنوع، تربیت شهروندی را در صدر اقدامات و فعالیتهای خود قرار دادند. در زمینه پیشینه این پژوهش منابع فارسی و لاتین زیر که بطور مستقیم یا غیر مستقیم در روند پژوهش تاثیر گذار بوده اند به قرار زیر است:

تعریف و مفاهیم

در این بخش به تعاریف مفاهیم حق، شهروندی و حقوق شهروندی و آموزش شهروندی پرداخته می‌شود.

۱. معنای اصطلاحی حق: حق، امتیازی است که قانون به کسی می‌دهد و از آن پشتیبانی می‌کند (ساکت: ۱۳۸۶ ، ۴۵ ، ۴۷). حق، یعنی قدرت، امتیاز، سلطه یا خواسته‌ای که قانون برای افراد می‌شناسد (پیرهادی ۱۳۸۵ : ۱۴)
۲. شهروند: کسی که دارای موقعیت انسانی و اجتماعی ویژه ای باشد و مناسبات میان حکومت کنندگان و حکومت شوندگان را به خوبی درک کند "پدیده شهروندی در تقابل با پدیده دولت معنا پیدا می‌کند" (پیرهادی ، ۱۳۸۵ : ۱۳ : ۲۲). به عنوان اینکه شهر یک پدیده جامعه شناختی است. جامعه شناس با پدیده های بسیار گوناگونی سر و کار دارد. که عبارتند از: شبکه ارتباطی خانه‌های شخصی، مجتمع‌های مسکونی، انجمن‌های محلی، شوراهای شهری و محلی، شهرداری، اماکن عمومی و معظلات همچون بی نظمی ها، تکدی گری، آلودگی صوتی، حمل و نقل شهری و ترافیک و معظلات آن (پیرهادی ، ۱۳۸۵ : ۲۶).

۳-۱. اهداف و اصول آموزش شهروندی

پورتا مهم ترین اهداف آموزش شهروندی را به شکل زیر مطرح نموده است:

- افزایش مسئولیت پذیری شخصی؛ فراهم آوردن زمینه برای رشد روحی و روانی؛ افزایش احترام و تساوی فرصت ها برای دختران و زنان؛ کمک به افراد در جهت دستیابی به یک شخصیت مستقل و منطقی؛ مبارزه با بد رفتاری با محیط زیست؛ افزایش و تقویت غرور و افتخار در سطح جامعه محلی؛ ایجاد هویت ملی؛ حل تضادهای ناشی از حقوق ، وظایف و ارزش های مختلف؛ تقویت روحیه مشارکت در عرصه فرهنگی ، سیاسی ، و اجتماعی جامعه؛ بالابردن قدرت تحمل و بردباری

آموزش شهروندی

آموزش شهروندی عبارت از رشد و پرورش دادن ظرفیتهای افراد و گروه ها برای مشارکت و تصمیم گیری و عمل آگاهانه و مسئولانه در زندگی اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و فرهنگی است. این آموزشها شامل حقوق انسانی، رشد مستمر و همه جانبه، اخلاق و ارزشها، صلح و مسالمت جویی، برابری اجتماعی و حرمت نهادن به تفاوتهاست.

آموزش شهروندی بطور غیررسمی در خانه یا محل کار یا کارگاههای آموزشی یا بطور رسمی بصورت سرفصل درسی مجزا در مدارس و حتی مدارس ابتدایی یا بصورت رشته تحصیلی دانشگاهی در واقع به

شهروندان می‌آموزد که چگونه یک شهروند فعال، آگاه و مسئولیت پذیر باشند. در واقع مبنای این آموزشها پرورش یک شهروند نمونه یا شهروند خوب یا ارائه یک الگوی شهروندی نیست بلکه به آنان می‌آموزد که چگونه تصمیمات خود را با توجه به مسئولیت‌هایشان در قبال اجتماع و زندگی فردی خود اتخاذ نمایند.

تربیت شهروندی، یکی از فروع شهروندی است که باتوجه به تحولات سریع اجتماعی، فناوری و سیاسی دوران معاصر، از جمله دلمشغولی‌های برنامه‌ریزان و سیاستگذاران تعلیم و تربیت کشورهای جهان به شمار می‌آید. در کشورهای توسعه یافته مفاهیم شهروندی از دوران کودکی تا نوجوانی آموزش داده می‌شود و دولت نیز آموزش‌های لازم را در اختیار والدین و معلمان قرار می‌دهد. در انگلیس از سال ۲۰۰۲ میلادی، آموزش شهروندی و آشنایی با آن بطور رسمی در برنامه درسی مدارس از سنین ۱۱ تا ۱۶ سالگی قرار گرفت. اهداف این آموزش‌ها عموماً موارد ذیل است:

- آشنایی با حقوق و مسئولیت‌های شهروندی
- بحث و بررسی دربارهٔ سرفصلها و موضوعات مهم شهروندی
- فهم و شناخت جامعه و آشنایی با فعالیتهای اجتماعی
- مشارکت فعال در یک برنامه اجتماعی یا گروهی

آموزش شهروندی در هر جامعه ای تا حد زیادی تابع فرهنگ ، تاریخ ، حکومت و شیوه اداره آن کشور و به طور کلی فضای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن جامعه است. مقوله آموزش شهروندی با آموزش ارزش‌ها به شدت گره خورده است و رموز و پیچیدگی های موجود در ارزش های حاکم بر هر جامعه‌ای تصویری متفاوت بر شهروندان و صلاحیت های ضروری آنان می دهد..

۲-۳. صلاحیت‌های مطلوب شهروندی (تربیت شهروندمدنی)

واضح است که نظام آموزشی هر کشوری متأثر از نظام ارزش های حاکم بر جامعه است و بالتبع تربیت شهروندی نیز باید در راستای فرهنگ هویت دینی و ملی جامعه، انجام گیرد. در این راستا زندگی شهروندی باید محتوای عینی مرتبط با محیط زندگی ایرانی را که دانش آموز در آن به سر می برد، داشته باشد. از چنین مسیری است که بومی کردن آموزش زندگی شهروندی محلی و ملی میسر میشود. مقدمه ی آموزش شهروندی جهانی را فراهم می آورد.

باتوجه به مباحث مطرح شده، یک شهروند مطلوب برای جامعه ایران در سه حیطه با قلمروهای خاص و دارای صلاحیت های معینی می باشد که عبارتند از:

شناخت مدنی: عبارت است از مجموعه ای از آگاهیها، اطلاعات و درک و فهم مدنی که مولفه های آن عبارتند از: آگاهی از نحوه بدست آوردن اطلاعات ، آگاهی از ساختار و نحوه ی عملکرد دولت، آگاهی از دیدگاههای احزاب عمده ی کشور ، آگاهی از حوادث و رویدادهای جامعه، آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی و آگاهی از حقوق شخصی و بین المللی

توانایی مدنی: عبارت است از مجموعه ای از مهارت ها، قابلیت ها و توانمندیهایی که هر فرد برای زیست در جامعه ای که در آن زندگی می کند، به آنها نیاز دارد و مولفه های آن عبارتند از: توانایی مشارکت با دیگران توانایی انجام امور بدون اتکاء به دیگران، توانایی اتخاذتصمیم منطقی و توانایی رفتار بر اساس اصول اخلاقی و مذهبی مطلوب.

نگرش مدنی: عبارت است از مجموعه ای از طرز طلقى ها، باور ها و دیدگاههایی که برای یک شهروند خوب ضروری است و مولفه های آن عبارتند از: پذیرش تنوع و تکثیر در جامعه و احترام به آن، داشتن اعتقاد و باورهای مستقل، داشتن روحیه ی مسئولیت پذیری، دارا بودن حس وطن پرستی، داشتن روحیه ی بردبار و تحمل، داشتن روحیه ی انتقاد پذیری، دارا بودن روحیه ی قدر شناسی نسبتبه میراث فرهنگی و هویت مذهبی با عطف این ویژگیهاست که رسالت سترک و خطیر آموزش و پرورش در عصر جهانی شدن معنا و مفهوم خود را در می یابد بنابراین ضروری است تا ضمن توجه به سیاستهای کلی نظام آموزشی، مرحله درک فهم عمیق و دستیابی به شعور تربیت شهروندی و تدارک مدرسه ی زندگی را و حبهه ی همت قرار داد، بسترهای لازم را برای توجه بیشتر به این رسالت سنگین (تربیت شهروند مدنی) نظام آموزشی فراهم نماید، (گلپار؛ ۱۳۹۵: ۳۴ و ۳۵)

ضرورت آموزش حقوق شهروندی با ذکر مولفه های حقوق شهروندی می توان به ضرورت آموزش حقوق شهروندی در مدارس پی برد. برخی از مولفه های حقوق شهروندی موارد زیر را شامل می شود: حق آزادی و اظهار نظر، امنیت فردی، آزادی مهاجرت، آزادی اجتماعات، بر خور داری از محیط زیست سالم، بر خور داری از تسهیلات آموزشی بدون تبعیض، تعهدات دولت به مشورت با جامعه، احترام به عقاید همه، برابری انسانها، ضرورت اشتغال زایی و آموزش برای مردم محلی، آزادی انتخاب و شغل، حق رای دادن و نامزد شدن در انتخابات و... می بینیم که هر کدام از این مولفه ها حق آزادی و اظهار نظر به فرد می دهند. یعنی اینکه فرد می تواند اختیار بیشتری در سیاست گذاری دولت داشته باشد و در این صورت احتمال انعکاس خواسته ها و آرمانهای مردم بیشتر می شود. این مردم عادی هستند که نتایج سیاستهای دولت را عملا لمس می کنند و تنها اگر مجراهایی کار آمد و منسجم برای فشار آوردن و تاثیر گذاری از پایین وجود داشته باشد، دولت نیز نتایج واقعی عملکردهای خود را منعکس می کند. حال اگر در مدارس دانش آموزان با آزادیهایی که جزء حقوق مدنی و سیاسی افراد است و از جمله آنها آزادی بیان، آزادی اجتماعات، امنیت فردی و... آشنا شوند. نه تنها موجب رشد فردی در آنها فراهم می گردد، بلکه باعث افزایش روحیه مشورت، مشارکت، شرکت در تصمیم گیریهای گروهی و توجه به انجام کارهای جمعی در آنها نیز می گردد. لازم به ذکر است که آشنایی دانش آموزان با حقوق مطرح شده و پیوستن به دیگران و تلاش برای هدفهای مشترک، با هدفها یا تصمیم گیری های جمعی و نظارت مردم بر دولت تفاوتی ندارد. چون این حقوق، پایه های اساس چنین قدرتی را برای جامعه فراهم می آورند. در ضمن افراد و دانش آموزان با درک اینکه حقوق آنها مغفول واقع نمی شود و تضییع نمی گردد در انجام کارهای محوله فعالیتهای بیشتر و بهتری انجام می دهند.

از نظر مربیان بزرگ تعلیم و تربیت مدرسه نه تنها یک مکان جهت آماده شدن برای زندگی است، بلکه در حقیقت جایی برای تمرین زندگی و تجربه عرصه های مختلف آن است. به عبارت دیگر مدرسه مکانی برای یادگیری حقوق و مسئولیت های شهروندی است. از این رو آنچه که می تواند رسالت و فلسفه اصلی شکل گیری و توسعه مدارس را در دوران کنونی توجیه کند، تربیت شهروندی و به عبارت دیگر عمل کردن مدارس به عنوان مدرسه زندگی است. در جهت احراز ویژگی های شهروندی، مدرسه باید مکانی برای تدارک فرصت های لازم و مناسب برای تجربه و تمرین در عرصه های مختلف زندگی باشد تا از این رهگذر، زمینه های لازم برای بر طرف کردن نیازهای فردی، خانوادگی و اجتماعی دانش آموزان فراهم آید. بنابراین مدرسه باید خود زندگی و نمونه و الگویی کوچک از جامعه باشد و در آن دانش آموزان در عرصه های مختلف نظیر حرفه، دین، سیاست، فرهنگ، علم و فناوری، خانواده، بهداشت محیط زیست، ارتباطات و مانند آن به یادگیری بپردازند. این چگونگی مستلزم پرداختن هر چه بیشتر به تربیت شهروندی و مهارت های زندگی در سطح مدارس است.

برنامه درسی و آموزش شهروندی

دکتر محمد کوشکی پژوهشگر مسائل تعلیم و تربیت توضیح می‌دهد: نخستین نشانه عزم راسخ برای تربیت شهروندی، وجود برنامه‌های درسی ویژه برای این موضوع می‌باشد تا از طریق اجرای آنها، دانش‌آموزان یک فضای مردم سالار را تجربه کنند. اجرای این برنامه، مستلزم آن است که سیاست‌گذاران آموزشی و مدارس بازاندیشی مجددی را نسبت به مناسب بودن موضوعات درسی سنتی برای تربیت شهروندی انجام دهند. برای آموزش تربیت شهروندی به دانش‌آموزان از طریق برنامه‌های درسی دو دیدگاه وجود دارد: نخست آموزش حقوق شهروندی از طریق برنامه‌های مجزا. در این شیوه، برنامه درسی تربیت شهروندی با توجه به پارامترهای زمان، شرکت‌کنندگان و معلمان تدوین و اجرا می‌شود. دوم اینکه آموزش از طریق برنامه‌های درسی درهم تنیده.

آموزش شهروندی نیاز جامعه امروز

امروزه در کشورهای بزرگ جهان بخش عظیمی از تحقیقات و منابع مصروف کشف این حقیقت می‌شود که شهروند مطلوب باید دارای چه خصوصیتی باشد و چگونه می‌توان این ویژگی‌ها را در اقصای مختلف جامعه توسعه داد. در مطالعه‌ای که با مشارکت بیش از بیست کشور جهان تحت عنوان «مطالعات شهروندی» انجام گرفته است. اهمیت تخصیص موارد فوق آشکار می‌شود. و این در حالی است که متأسفانه اکنون توجه چندانی به آموزش بنیادین شهروند خوب نمی‌شود. در این راستا ابتدا باید به تعریفی در باب شهروندی و ملاک‌های شهروند خوب بودن پرداخت. شهروندی مفهومی چندبعدی و دارای معانی مختلف است که این اختلاف از تفاوت فلسفه‌های حاکم بر هر جامعه و ارزش‌های آن نشأت می‌گیرد. اما فاکتوری که بیشتر مورد توجه جامعه شناسان است انطباق تعریف شهر با شهروند است. نتایج مطالعات نشان داده که مفهوم شهروندی حداقل شامل چهار عنصر اصلی «هویت ملی، تعلقات اجتماعی و فرهنگی و فراملیتی، نظام اثر بخش حقوقی و مشارکت مدنی و سیاسی است.» این مفاهیم دارای ارتباط درونی و تعامل با یکدیگرند و در حقیقت چهار انعکاس یک واقعیت هستند، یعنی مفهوم شهروندی.

روش‌های بسیاری را در تدریس آموزش‌های مربوط به شهروندی می‌توان در برنامه‌ریزی‌های درسی دانش‌آموزان و دانش‌جویان گنجانید. کشورهای که به اصول دموکراسی معتقدند بیشتر به آموزش حقوق و ارزش‌های دموکراتیک برای مقابله با آثار مخرب تنش‌های معاصر مثل اختلاف نژادی و فرهنگی می‌پردازند. دسته دیگر به روش‌های آموزشی تربیت شهروندی نظیر بحث آزاد کلاسی نظرسنجی از شاگردان در بخش‌های گوناگون برنامه درسی روش حل مسئله گروهی فرضیه‌سازی اندیشمندان و تفکر انتقادی توجه دارند. دسته دیگر به درگیر شدن فعالانه شاگردان و مشارکت در صحنه اجتماعی و حتی سیاسی در تربیت مدنی و شهروندی حساسیت بیشتری نشان می‌دهند.

صرف نظر از دیدگاه‌ها و نقطه نظرات متفاوتی که در این زمینه وجود دارد می‌توان برنامه‌ها را به دو گروه تقسیم کرد:

۱- آموزش مستقیم تربیت شهروندی: در قالب کلاس‌های درس، سمینارها، کنفرانس‌ها با توجه به ماهیت برنامه‌های درسی طراحی و به مرحله اجرا درمی‌آید.

۲- آموزش ضمنی تربیت شهروندی: از طریق رسانه‌ها و وسایل آموزشی مانند سی‌دی و... و اینترنت اجرا می‌شود. به غیر از برنامه‌های درسی رسمی در مدارس، با توجه به مطالعات و پژوهش‌های انجام شده می‌توان از عوامل دیگری مانند خانواده، دوستان و همکلاسی‌ها، مدرسین و کتب مذهبی، فعالیت‌های فوق برنامه به عنوان دیگر راهکارهای تربیت شهروندی نام برد، که البته نقش خانواده و مدرسه در این بین برجسته‌تر است. برای مثال در هنگ کنگ برای تربیت شهروندی از اردوهای دانش‌آموزی و در اندونزی از آموزش‌های نظامی استفاده می‌کنند. امید است که با برنامه‌ریزی صحیح آموزشی در قالب برنامه درسی مدارس و مراکز

آموزشی و فراهم کردن جو آموزشی مناسب و آشنایی شهروندان به لزوم یادگیری این اصول در راستای جامعه ای بهتر و پیشرفته تر بتوان فرهنگ شهروندی را در جامعه مدنی نوپای ایران به جایگاه واقعی خود نزدیک کرد.

۴-۱. رویکردهای نظری آموزش شهروندی

پژوهشگران محققان در حوزه تربیت سیاسی-اجتماعی، دیدگاهها و رویکردهای مختلفی را برای پرورش قابلیت های شهروندی مطرح کرده اند. به طور کلی مهمترین رویکردهای نظری در زمینه تربیت سیاسی-اجتماعی (مدنی) به قرار زیر است (فرمیهنی فراهانی، ۱۳۸۶)

۱. **رویکرد مدارس دموکراتیک:** در این رویکرد مدرسه نقش اصلی در آموزش شهروندی دارد. در این رویکرد، آموزش مستقیم شهروندی و مدنی می تواند به افزایش دانش شهروندی دانش آموزان کمک فراوانی کند. اما لزوماً موجب بهسازی نگرش و رفتار شهروندی نمی شود (پریور، ۲۰۰۱). به عبارت دیگر مدرسه دارای ظرفیت ها و قابلیت های متعددی است که آموزش شهروندی فقط یکی از این ظرفیت ها محسوب می شود. در این رویکرد مدارس باید فعالیت های تربیتی خود را بر دو هدف عمده متمرکز نمایند:

۱- مدارس باید محتوی آموزشی و مهارت هایی را که برای شرکت افراد در یک جامعه دموکراتیک ضروری است را به دانش آموزان بیاموزند.

۲- مدارس باید در توسعه بنیان های اخلاقی بچه ها، تلاش ویژه ای را بکار بندند تا آنها بتوانند درک روشنی از زندگی حقوق و مسئولیت های شهروندی داشته باشند.

در این رویکرد مدارس در حقیقت به عنوان مؤسساتی در نظر گرفته می شوند که تربیت شهروندی و مدنی، هدف اصلی و اولیه آنان را تشکیل می دهد و هم از این رو باید خود نماد مردم سالاری و دموکراسی باشد (فرمیهنی فراهانی: ۸۹)

۲. **رویکرد آموزش مستقیم سیاسی - مدنی:** ایده اصلی این رویکرد آن است که آموزش شهروندی از طریق مطالعه دولت و سیاست ها، خط مشی ها و ارزش ها که حکومت بر آن مبتنی است، امکان پذیر می باشد. در این دیدگاه، مطالعه مفاهیم اساسی سیاسی - مدنی در دروس مرتبط همچون تاریخ، ادبیات، علوم اجتماعی برای دانش آموزان ضروری است تا از این رهگذر، دانش آموزان حقوق و مسئولیت های خود را در یک جامعه مردم سالار درک کنند و در عین حال در توسعه چنین جامعه ای کوشا باشند (پارکر: ۱۹۸۷). مهمترین ویژگی های مورد نظر در این رویکرد عبارتند از: خود انضباطی، فنون مذاکره و مصالحه دارا بودن نگرش مطلوب، احترام به خود و دیگران، آشنایی به حقوق فردی، داشتن روحیه استقلال و خود اتکایی، میهن دوستی، عدالت، آشنایی با الگوهای تفکر (پارکر: ۱۹۸۷). بطور خلاصه، رویکرد آموزشهای مستقیم سیاسی-مدنی، شیوه ای است که در آن مهارت ها و ویژگی های شهروندی مشارکت در امور جامعه به منظور فهم و حمایت از اصول و ارزش های مردم سالار از طریق آموزش محتوی معین صورت می پذیرد (فرمیهنی فراهانی: ۱۳۸۹: ۱۵۸)

۳. **رویکرد مسائل اجتماعی یا آسیب شناسی اجتماعی:** این رویکرد بیشتر روی مشکلات اجتماعی و شناخت مؤسسات متمرکز است و مباحثی همچون بی عدالتی، خشونت، جنایت، تبعیض، فقر، آلودگی، جنگ، و ترور نمونه مسائلی هستند که در این رویکرد در کانون توجه قرار دارد (مور، ۱۵۸). در این رویکرد چهار هدف عمده که آموزش مدنی باید آن را تعقیب کند عبارتند از:

- آشنایی با مشکلات اجتماعی معاصر؛

- آشنایی با امور اجتماعی (مالیات، هزینه های زندگی، ...)

- افزایش تصمیم‌گیری (انتخاب متفکرانه راه حل را بین شقوق مختلف عمل)

- کمک به بچه‌ها در درک دیدگاه‌های دیگران (پارکر، ۱۹۸۷)

۴. **رویکرد آموزش قانون - محور:** بر اساس این رویکرد، سواد قانونی برای یک شهروند خوب، امری ضروری محسوب می‌شود. از اینرو فهم قانون و مراحل قضایی در این رویکرد مورد تأکید است. این رویکرد عمدتاً در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ مطرح گردید و توجه آن بر روی آموزش قانون اساسی در درجه اول و سپس آموزش و یادگیری قوانین حکومت ملی، ایالتی و محلی است. برنامه‌های آموزشی در این رویکرد بر آموزش مراحل قانونی و مؤسساتی که در این امر دخیل هستند تأکید دارند و محورهای آموزشی مشتمل بر موارد چون قوانین اساسی، نظام کیفری، مکانیزم‌های اجرای قانون، و فرآیند استدلال در محاکم می‌باشد. در این رویکرد از یک سو با رویکرد آموزش‌های مستقیم سیاسی - مدنی به علت تأکید بر آموزش‌های حقوقی - قانونی شباهت دارد و از سوی دیگر با رویکرد آسیب‌شناسی اجتماعی نیز به علت آموزش مباحث حقوقی و کیفری مرتبط به دانش و کاهش این جرائم نزدیک است. (فرمینی‌فراهانی، ۱۳۸۹: ۱۶۱)

۵. **رویکرد نظام‌دار (پژوهش تاریخی):** در این رویکرد، آموزش شهروندی به معنای آموزش مستقیم حقوق و مسئولیت‌های شهروندی نیست، بلکه بیشتر بروی پرورش ابعاد عقلانی و تفکر انتقادی دانش‌آموزان توجه می‌شود. در این رویکرد هدف اصلی آنست که با آموزش روش‌های پیشرفته تحقیق و توانا سازی پژوهشی دانش‌آموزان، قابلیت شهروندی را در آنان پرورش دهند. به رغم حامیان این دیدگاه، بین تاریخ و شهروندی رابطه محکمی وجود دارد زیرا در صورت یادگیری روش‌های تاریخی، دانش‌آموزان می‌توانند بر مبنای حقایق درباره ارزش‌ها و مفاهیم قضاوت خواهند کرد. طرفداران این رویکرد معتقدند، آشنایی دانش‌آموزان با روش‌های پژوهش تاریخی و شیوه‌های نقد منطقی باعث می‌شود تا دانش‌آموزان با مطالعه تاریخ از دانش بسیار وسیع در مورد زمان‌های گذشته، فرهنگ‌ها و مکان‌های دیگر بهره‌مند شوند. تاریخ منابع فرهنگی مورد نیاز را برای ادامه زندگی در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد. (فرمینی‌فراهانی، ۱۳۸۹: ۱۶۲).

۲-۴. رویکرد موجود تربیت شهروندی در ایران

به نظر می‌رسد رویکرد موجود تربیت شهروندی در ایران تلفیقی از رویکرد‌های آموزشی مستقیم سیاسی، مدنی و انتقال فرهنگی است که به دنبال تربیت شهروندانی با سجایای اخلاقی، دینی و ارزش‌گرا است که به لحاظ اجتماعی و سیاسی افرادی موثر و مفید باشند. رویکرد غالب، رویکردی جامعه‌گرا، انسان‌گرا و اخلاق محور است که رشد فردی را در یک فضای دینی و مذهبی مدنظر قرار داده است. در رویکرد آموزشی مستقیم سیاسی مدنی، نظام آموزشی آموزش‌های مستقیم سیاسی-مدنی را در سه بعد دانش مدنی، مهارت‌های شهروندی و ارزش‌های شهروندی و مشارکت مدنی در قالب دروس مرتبط همچون تاریخ، ادبیات، علوم اجتماعی به دانش‌آموزان را در دستور کار خود قرار می‌دهد. در دیدگاه انتقالی فرهنگی نیز وظیفه مدرسه انتقال یا القای ارزش‌ها، سنت‌ها و اخلاقیات پذیرفته شده به وسیله دانش‌آموزان است. در این دیدگاه تربیت افراد از طریق بکارگیری روش‌های کاملاً دارای ساختار و کنترل شده به منظور انتقال فرهنگی است که توسط صاحب نظران تهیه شده. معلم مرجع اصلی یادهی - یادگیری است و مسولیت او انتقال دانش، ارزش‌ها و نقش‌های مختلف به دانش‌آموز است. (فرمینی‌فراهانی: ۱۳۸۹: ۲۵۲). برنامه درسی شهروندی باید مشتمل بر موارد زیر باشد: آگاهی از محیط زیست، ارزش‌های اخلاقی، دموکراسی، صلح و حل تضادها، ارزش‌های شهری، هویت ملی و وطن پرستی، ارزش‌های خانوادگی، آگاهی از مسائل جهانی، تنوع و چند فرهنگی، تساوی جنسیت، استقلال شخصی.

نظام آموزش و پرورش علاوه بر آموزش و تعلیم این حقوق، در واقع هم حقوق را یاد می‌دهد و هم وظایف شهروندی و سایر وظایف را در درون دانش‌آموزان نهادینه می‌سازد. این نظام علاوه بر آشنایی دانش‌آموزان

با حقوق اجتماعی خود، آنان را با مرور به وظایف اجتماعی خود به عنوان شهروند از طریق نهادینه کردن رفتار و نگرششان آشنا کرده و سهمی در جامعه پذیری افراد ایفا میکند .

۳-۴. آموزش معلمان برای تربیت شهروندی

هر موضوعی که بخواهد در برنامه درسی رسمی یا غیر رسمی مدارس و به دانش آموزان آموخته شود باید قبلاً نحوه تدریس و ابزار مورد نیاز آن به معلمان مربوطه آموزش داده شود. آموزش شهروندی نیز یکی از موضوعات جدیدی است که معلمان باید قبلاً با قوانین، اهداف و محتوایی که باید در ذیل آن تدریس شود آشنا شوند. این مبحث هم می‌تواند در آموزش دانشگاهی معلمان مورد توجه قرار گیرد و هم لازم است که از طریق آموزش‌های ضمن خدمت پیگیری شود . برخی اهدافی که در آموزش معلمان برای آموزش شهروندی مورد توجه قرار گیرند عبارتند از :

مجهر کردن معلمان به دانش فلسفه ، محتوا و روش تربیت شهروندی و مهارتهای لازم برای کاربرد در آموزش درگیر کردن معلمان سطوح مختلف در تجارب فعال و مشارکتی در فرآیند تعلیم و تربیت به منظور ترغیبشان به اتخاذ رویکرد دموکراتیک در تدریس .

مجهر کردن معلمان بایک مجموعه ابزار (دانش ، فهم ، مهارتها و تمایلات) که آنها را برای توسعه تفکر حرفه ای و مسئولیت پذیری برای خلق شرایط مناسب برای تربیت شهروندی موفقیت آمیز توانمند خواهد کرد .

توسعه و گسترش مواد و واحدهای درسی که در دوره آموزش معلمان در سراسر کشور می تواند استفاده شود .

۴-۴. نقش برنامه‌های آموزش و پرورش در آموزش شهروندی دانش آموزان

شهروندی فرآیندی است مربوط به تمام عمر و به همین جهت همه افراد در تمام طول زندگی خود نیازمند آموزش‌های متناسب با شهروندی در مراحل گوناگون زندگی هستند . البته این امر زمانی محقق می شود که فضای آموزشی جامعه فضایی دموکراتیک باشد و این ممکن نیست مگر به شرط استقرار نظام سیاسی مردم سالار (که در آن افراد خود را در مقابل جامعه و برای عمل به وظایف شهروندی مسئول می دانند) و در نتیجه برخورداری از حقوق مرتبط با آن را آزاد می بینند. در این فضای دموکراتیک دانش آموز نیز نیازمند آنست که در زمینه های اخلاقی ، رشد اجتماعی و دانش و درک درست و عینی از جهان آموزش ببینند . در تصمیم گیری های مربوط به خودشان در خانه و مدرسه و جامعه مشارکت کنند و به عنوان یک شهروند ، به صورت فعال در مناسبات اجتماعی متناسب با احوال خودشان قرار گیرند. آموزش و پرورش باید به کودکان و نوجوانان کمک کند تا شهروندانی مسئول ، مشارکت کنندگانی فعال در امور زندگی اجتماعی و فرهنگی، یادگیرندگانی موفق و علاقه مند و افرادی متکی به خود و قابل اعتماد بار آیند. افرادی که نه تنها ارزش ها و ویژگی های مورد ستایش جامعه را دارا باشند، بلکه بتوانند در راستای بهسازی و ارتقای فرهنگ جامعه تلاش موثرتری را به نمایش گذارند. درسایه چنین برداشتی است از نظام آموزش و پرورش که مدرسه نه تنها یک مکان جهت آماده شدن برای زندگی است، بلکه در حقیقت جایی برای تمرین زندگی و تجربه عرصه های مختلف است. به عبارت دیگر مدرسه مکانی برای یادگیری حقوق ومسئولیت‌های شهروندی است .از اینرو آنچه که می تواند رسالت و فلسفه اصلی شکل گیری وتوسعه مدارس را در دوران کنونی توجیه کند تربیت شهروندی و به عبارت دیگر عمل کردن مدارس به عنوان(مدرسه زندگی)است.(نیکفر،۱۳۹۳:۳۲)

برنامه‌های آموزش و پرورش پیامدها و نتایج زیر را در زمینه اجتماعی و شهروندی برای دانش‌آموزان می‌تواند به دنبال داشته باشد.

۱. آشنایی دانش آموزان با ارزش‌های، هنجارها و آداب و رسوم اجتماعی جامعه: در راستای احراز ویژگی‌های شهروندی، مدرسه باید مکانی برای تدارک فرصت‌های لازم و مناسب برای تجربه و تمرین در عرصه‌های مختلف زندگی باشد تا از این رهگذر، زمینه لازم برای برطرف کردن نیازهای فردی، خانوادگی و اجتماعی دانش آموزان فراهم آید. آموزش و پرورش به عنوان یک سازمان مهم علاوه بر یادگیری مهارت‌های اولیه با رفتارها و قابلیت‌های نظیر شهروندی باید دانش آموزان مدرسه را آشنا کند. آموزش و پرورش بیش از هر چیز وظیفه آماده کردن نسل جوان را برای جامعه فردا را بر عهده دارد. فرزندان امروز که جوانان آینده و آینده سازان فردا هستند باید از همین امروز با حقوق، قواعد، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی آشنا شوند تا در آینده از حقوق خود دفاع کرده و با آداب و معاشرت و زندگی درست آشنایی داشته باشند. رفتار شهروندی ناشی از الگوپذیری‌های اجتماعی است، معلم، اولیای مدرسه، مسئولین تعلیم و تربیت، علمای دین و اخلاق نقش و اثرات مهمی دارند. به عنوان نمونه مسئله دوگانگی ارزشی یکی از مسائلی است که باید به آن توجه خاصی مبذول شود. چون دانش آموز چیزهایی را آموزش می‌بیند که در جامعه مغایر با آن است این دوگانگی ارزش‌ها صدمات زیادی به روح و روان او می‌زند و باعث بدبینی دانش آموز نسبت به جامعه می‌شود. مثلاً دانش آموز درس ایثار، صداقت، راستگویی و درستکاری را می‌خواند اما در جامعه با خلاف آن مواجه می‌شود که این دوگانگی ارزشی به شدت او را رنج می‌دهد (پیر هادی، ۱۳۸۵: ۱۲۰)

۲. آشنایی دانش آموزان با فناوری‌ها و امکانات رسانه‌ای: آموزش و پرورش باید به نحوی دانش آموزان را تربیت کند تا از فناوری‌ها و امکانات رسانه‌ای بطور مثبت استفاده کنند، در قرن ۲۱ باید شهروند الکترونیک تربیت کرد. تحولات نانو تکنولوژی و دستاوردهای آن در علوم پایه و تکنولوژی چهره جوامع را متحول کرده که این تکنولوژی شمشیر دو لبه‌ای است که باید در اختیار شهروندان باشد که می‌تواند برای رشد و تعالی و یا سقوط اخلاقی استفاده کرد (پیر هادی، ۱۳۸۵: ۱۲۱).

۳. رشد انگیزه‌های دانش آموزان: برنامه‌های آموزش و پرورش باید فرصت‌های لازم را در اختیار دانش آموزان قرار دهد و به آنان کمک کند تا با رشد انگیزه‌های خود به عمل بپردازند و یک سبک زندگی سالم را در طی سالیانی که مدرسه هستند تجربه کنند و درونی سازند و باید دانش آموزانی آگاه و ماهر و مراقبت‌کننده و مسئول و فعال اجتماعی تربیت کند

۴. جامعه‌پذیری دانش‌آموزان: نقش مهم دیگری از آموزش و پرورش در جامعه‌پذیر کردن دانش‌آموزان مطرح می‌شود. اگر دانش‌آموزان و افراد از طرف آموزش و پرورش جامعه‌پذیر شوند و حقوق شهروندی را بهتر پیاده کنند، باعث می‌شوند این افراد در سرنوشت خود و جامعه دخالت آگاهانه داشته و بر گردش امور جامعه تاثیر گذارند و از وقایع مطلع و در تمام عرصه‌ها مشارکت نمایند. بنابراین می‌توان شهروندی را هسته اصلی مشارکت اجتماعی و سیاسی یک جامعه است و مشارکت فعال را تعریف کنند و جزئی از حقوق و وظایف شهروندی به حساب آورد (شیانی، ۱۳۸۵: ۵).

اما انتظاراتی نیز در زمینه آموزش شهروندی از آموزش و پرورش می‌رود که به شرح زیر مطرح می‌شود:

اگر واقفیم که آموزش و پرورش به عنوان رکن تولید آگاهی مدنی دانش‌آموز به عنوان عاملان اصلی باز تولید این آگاهی و شناخت، در واقع همان پشتوانه‌های راهبردی رشد فرهنگ شهروندی و توسعه سیاسی کشور به شمار می‌رود. در این خصوص انتظاراتی از آموزش و پرورش کارآمد و منطبق با نیازهای امروزی هست که عبارتند از:

آموزش مفید، اثر بخش و کارآمد؛

تربیت نسل جوان و نوجوان بر اساس معیارهای مورد قبول جامعه؛

تسهیل در فرآیند جامعه پذیری افراد و یادگیری هر چه بهتر استانداردهای زندگی سالم؛

هدایت نسل جوان و نوجوان در جهت ترقی و توسعه مطلوب؛

تربیت انسانهایی قانون مند ، مشارکت پذیر، منظم، مسئول و پر تلاش از طریق نهادینه ساختن قانون و پرهیز از زور و خشونت و سلطه گری و جلوگیری از تنش و تن دادن به آن؛

جا انداختن فرهنگ تحزب گرایی و تمرین مشارکت در اداره امور مدرسه و جامعه؛

تقویت ایمان، روحیه شجاعت، اعتماد به نفس، شکیبایی در برابر مصائب و رنج ها، عدالت جویی، وجدان کاری و انضباط اجتماعی، مشورت، تعاون و ایثار (نیکفر، ۱۳۹۳: ۱۰۳).

نتیجه گیری

نقش آموزش و پرورش در رابطه با پرورش همه جانبه قابلیتها و توانایی انسان و در تربیت اجتماعی و به تبع آن آموزش شهروندی بر هیچ کس پوشیده نیست و بر پایه نظام آموزشی و تربیتی یک جامعه است که نظم و انضباط اجتماعی حالت نهادی به خود می گیرد و عامه مردم به سمت فرهنگ ترقی و توسعه حرکت می کنند. برنامه های آموزش شهروندی از طریق آموزش و پرورش به دانش آموزان کمک می کند تا به رشد انگیزه های خود در عمل بپردازند و سبک یک زندگی سالم را در مدرسه تجربه و درونی سازند .

نظام آموزش و پرورش علاوه بر آموزش و تعلیم حقوق شهروندی ، وظیفه شهروندی را نیز در درون دانش آموزان نهادینه می سازد و از طریق نهادینه کردن این حقوق سهمی در جامعه پذیری افراد ایفا می کند ، علاوه بر این نقش های مهمی را می توان در الگو پذیری اجتماعی ، کمک به آنها در جهت تربیت شهروندان الکترونیکی، آشنایی با فناوریها و امکانات رسانه ای ایفا می کند و با ارائه اخلاق مشارکتی ، یک پل ارتباطی میان حقوق و مسولیتها برقرار می سازد. نتیجه می گیریم که آموزش و پرورش یکی از مهمترین رکن های برنامه ریزی جامعه است و از آنجا که با قشر نوجوان و جوان سروکار دارد از طریق آموزش شهروندی به آنها می تواند در توسعه و پیشرفت کشور نقش مهمی داشته باشد.

شهروند جهانی اسلامی شهروندی است که هم در مقابل دیگران و هم جامعه انسانی - اسلامی دارای تعهد و مسئولیت است

با اشاره به نقش مهم نظام تعلیم و تربیت در ایجاد شهروندان قانون مدار برای نسل های آتیه کشور می توان گفت لازمه تربیت انسان تراز جمهوری اسلامی برای زیستن در دنیای جدید، ادامه آموزش های شهروندی با مشخصه شهرهای الکترونیک بر مبنای نظام معیار اسلامی است و مقدمه این کار طراحی، برنامه ریزی و سیاست گذاری های آموزش فناوری های نوین و آموزش های فن پایه اطلاعاتی و ارتباطی در نظام آموزش و پرورش است. این آموزش ها و ارائه آنها را در دوره دوم ابتدایی از ضرورتها است علاوه بر تأمین زیرساخت ها و تأمین سخت افزارها باید به حوزه نرم افزاری و مغزافزاری توجه ویژه داشت و از سرمایه گذاری در این حوزه نباید امساک کرد. امروزه از نظر من شکل گیری ملت های الکترونیکی بعید نیست و شاید تا دهه دیگر شاهد ظهور چنین پدیده های باشیم، کوچ ها و مهاجرت های میلیونی در فضای مجازی از محیطی به محیط دیگر و یا از شبکه اجتماعی به شبکه ای دیگر از نشانه های همین پدیده است. دستگاه تعلیم و تربیت باید بتواند در چارچوب سیاست های روشن، زمینه و توانایی ایفای نقش در چنین جامعه ای را برای نسل آینده با حفظ هویت ملی و دینی فراهم آورد. داشتن راهبرد برای جامعه الکترونیک امری ضروری است و برای حضور شهروندان باید امنیت داده ها و اطلاعات همراه با حفظ ارزش ها وجود داشته باشد. در کل باید فضای اطمینان بخشی فراهم شود. توسعه عدالت آموزشی، حفظ ارزش های اخلاقی، حفظ خلاقیت و مراقبت از توانایی ها و مهارت های اجتماعی

دانش‌آموزان و حفظ رابطه معلم، والدین و دانش‌آموزان و جلوگیری از تفوق ارزش‌های فناورانه به‌جای ارزش‌های انسانی باید در برنامه‌های آموزشی مورد توجه قرار گیرند و از قالبی شدن بیش از حد تعلیم و تربیت ممانعت به عمل آید.

بر اساس نتایج این مطالعه انتقاداتی به رویکرد تربیت شهروندی موجود در ایران به شرح زیر می‌توان مطرح نمود:

پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد میزان توجه به تربیت شهروندی در برنامه‌ریزی درسی در سطح چندان مطلوبی قرار ندارد و تاکید بر افزایش آگاهی و شناخت شهروندان است، تا افزایش توانایی و مهارت‌ها و ارتقا نگرش دانش‌آموزان (طلعت و فتحی: ۱۳۸۱: ۷۸). محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و سایر کتب مرتبط در این زمینه کمتر موجب تحریک فکری دانش‌آموزان می‌شود و عمدتاً سطوح شناختی را مد نظر قرار می‌دهد.

- کمبود کتاب‌های راهنمای تدریس در زمینه علوم اجتماعی، آموزش تاریخ و یا تدریس مطالعات اجتماعی کاملاً مشهود است. روش تدریس در دوره‌های مختلف تحصیلی با توجه به رویکرد غالب عمدتاً سخرانی، توضیحی و یا پرسش و پاسخ است، و کمتر از روشهای فعال و مشارکتی که لازمه چنین آموزشی است، استفاده می‌کنند.

- با توجه به هویت زن اسلامی و تقویت بینش سیاسی و اجتماعی دختران، این امر مهم کمتر در اصول و اهداف تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گرفته است.

- وجود محیط کنترل شده و بسته در بسیاری از مدارس و همچنین محافظه کار بودن و نگرانی برخی از معلمان امکان تاثیر گذاری این آموزش را زیر سوال می‌برد.

- کمبود متخصصان و کارشناسان خبره و برنامه‌ریزان درسی در زمینه‌های شهروندی و مدنی؛

- نادیده گرفته سهم دروس در آموزش مدنی و شهروندی به دلیل اینکه آموزشهای اجتماعی و سیاسی عمدتاً به شیوه‌ی مستقل ارائه می‌شوند و توجه لازم به رویکردهایی که این گونه آموزش را به شیوه بین رشته‌ای ارائه می‌شوند و توجه لازم به رویکرد های که اینگونه آموزش را به شیوه بین رشته‌ای ارائه می‌دهد نمی‌شود.

- اهداف ترسیم شده برای آموزش شهروندی و مدنی از جامعیت لازم برخوردار نیست، مثلاً: شناخت فرهنگ‌ها و سبک زندگی در جهان؛

- احترام به تفاوت فرهنگ‌ها، مبانی حقوق بشر، ایجاد توانایی در تحلیل و نقد سیاسی آموزش علم سیاست درک پیامدهای انحرافات اجتماعی، نقش ارتباطات در رسانه مورد توجه کافی قرار نمی‌گیرد.

- فاصله نسبتاً زیاد برنامه درسی قصد شده و برنامه درسی اجرا شده در تربیت شهروندی و اجتماعی و سیاسی؛

- برنامه موجود تربیت شهروندی و اجتماعی بیشتر حاصل توافق اعضای گروه برنامه‌ریزان و متخصصان دانشگاهی است و کمتر حاصل فرایند نیاز سنجی و لحاظ نیازهای دانش‌آموزان و نیازهای جامعه است.

در مجموع باید گفت ویژگی آموزش شهروندی در ایران وجود مدیریت و برنامه‌ریزی متمرکز سیستم آموزشی، عدم مشارکت دادن کلیه ذی‌نفعان در تهیه، اجرا و ارزیابی برنامه‌ها، استفاده ناکافی از روش‌ها و شیوه‌های فعال مشارکت جویانه و تکیه بر کتاب و جزو، محوری و عدم توجه به موضوع‌ها و مفاهیم مرتبط با شهروندی در کتاب‌های درسی.

پیشنهاداتی برای آموزش شهروندی در نظام آموزشی ایران

۱. مشارکت دانش آموزان در فعالیت های فوق برنامه چون علاوه بر برنامه درسی و تدریس در سطح مدرسه محیط های نظیر خانواده، گروه همسالان، مساجد، رسانه های گروهی بر یادگیری مدنی دانش آموزان موثر است.
۲. رویکرد موثر در آموزش شهروندی باید، حقوق و مسئولیت ها را متقابلاً مورد تاکید قرار دهد و علاوه بر شهر وند عمومی به شهروند خصوصی نیز توجه نماییم. بدین منظور لازم است با اتکاء به اخلاق مشارکت، یک پل ارتباطی میان حقوق و مسئولیت هابقرار کنیم.
۳. ضرورت برنامه جامع آموزش شهروندی بین خانه، مدرسه و جامعه لذا نمی توان آن را منزله یک ماموریت تنها به مدرسه واگذار کرد.
۴. از آموزش شهروندی باید به عنوان یک ابزار در جهت وحدت و انسجام اجتماعی استفاده کرد. آموزش پرورش رسمی لازم است زمینه ایجاد وحدت ملی و وفاق و انسجام اجتماعی را فراهم کند. و در حد توان به استقرار نظم اجتماعی و انتقال فرهنگ دینی، ملی و بومی از نسلی به نسل بعد کمک کند. گنجاندن مطالبی در زمینه ی حقوق شهروندی و اجتماعی در کتب درسی.
۵. تدوین کتاب های کمک آموزشی برای کودکان به زبان ساده در زمینه آموزش شهروندی و تدوین کتاب های آموزش برای معلمان.
۶. تاکید بر روش های تدریس فعال که برای آموزش سیاسی، اجتماعی از قابلیت شهری برخوردار است به عنوان روش تدریس غالب از این روش های فعال می توان، به روش حل مسئله، تفکر انتقادی، پژوهش گروهی و ایفای نقش اشاره کرد
۷. فراهم کردن زمینه مشارکت جدی بخش های دولتی و غیر دولتی که به ویژه در زمینه تربیت اجتماعی، سیاسی و مدنی فعال اند (همچون نیروی انتظامی، شهرداری ها، NGOهای فعال در زمینه آموزش شهروندی).
۸. مخاطب شناسی و ارائه مفاهیم شهودی مناسب با توانایی و ظرفیت روحی علمی.
۹. به کارگیری روش های تبلیغی صحیح و منطقی در ایجاد و گرایش به حقوق شهروندی است. از آنجا که ایران کشوری مذهبی است و شهروند مطلوب در ایران شهروند مذهبی است. دین خواهی و احساس انگیزه برای پاسخگویی به نیازهای روحی و معنوی نیز میتواند یکی از راهکارهای ارتقای شهروندی در ایران باشد.
۱۰. آموزش خانواده ها در مورد شهروندی، چون خانواده یکی از نهادهای مهم تربیتی است و فرزندان در خانواده ها شخصیت روحی و تربیتی ذهنی را برای ورود به اجتماع را می آموزند .

منابع

- (۱) آشتیانی، ملیحه، تحلیل جامعه شناختی از وضعیت شهروندی در لرستان، مجله جامعه شناسی ایران، دوره چهارم، ش ۳، (۱۳۸۱)، ص ۶۰-۸۰

- (۲) آشتیانی ، ملیحه ،(۱۳۸۳)، بررسی روش های مناسب لحاظ کردن ارزش های شهروندی با توجه به موازین دینی در برنامه درسی ،سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزش وزارت آموزش و پرورش
- (۳) افروغ ، عماد ، (۱۳۸۷) ، حقوق شهر وندی و عدالت ، تهران .، انتشارات سوره ی مهر
- (۴) برخورداری مهین و دیگران، (۱۳۸۷) ، تربیت شهروندی(با تاکید بر مولفه ها)، اصفهان.، انتشارات جهاد دانشگاهی
- (۵) پیر هادی ، علی اکبر ، (۱۳۸۵) ، حقوق شهر وندی ، تهران .، انتشارات سروش ملل
- (۶) دیبا، طلعت و فتحی و آجارگاه، کورش ،(۱۳۸۱) تربیت شهروندی، تهران.نشر فاخر
- (۷) شبانی، ملیحه ، (۱۳۸۸) ، وضعیت شهر وندی وموانع تحقق آن در ایران ، پایان نامه کارشناسی ارشد ،دانشگاه علامه طباطبایی تهران
- (۸) فالکس،کیث ، (۱۳۸۱)، شهروندی ،ترجمه محمد تقی دل فروز،تهران.، انتشارات کویر
- (۹) فتحی و آجار گاه ، کورش و دیباو اجاری ، طلعت (۱۳۸۹) ، تربیت شهر وندی نشر کویر
- (۱۰) فرمیهنی و فراهانی ،محسن و عیوضی مریم ، (۱۳۸۸) ، مبانی ارزش شناسی تربیت شهر وندی ، مقاله
- (۱۱) فرمیهنی فراهانی ،محسن ، (۱۳۹۳) ،تربیت شهروندی درعلوم تربیتی ،تهران.،انتشارات آبیژ
- (۱۲) گلپار،حسین،(۱۳۹۵)،تاثیر آموزش و پرورش در تحقق جامعه مدنی و نظام مردم سالاری دینی،تهران ،انتشارات پژوهشکده ی تعلیم و تربیت
- (۱۳) نیکفر ، محمد رضا،(۱۳۹۳)خشونت،حقوق بشر ،جامعه مدنی،تهران .،انتشارات طرح نو